

Eerstegraadslerarenopleiding

10
voor
de
leraar

Kennisbasis Maatschappijleer

versie maart 2018 | ingangsdatum studiejaar 2018-2019

Voorwoord

Vanaf 2016 hebben lerarenopleiders over de volle breedte van de lerarenopleidingen in verschillende fases met veel enthousiasme gewerkt aan de herijking van de 60 kennisbases die sinds 2008 ontwikkeld zijn. Voor u ligt het mooie resultaat van de gezamenlijke inspanningen.

De kennisbases zijn herijkt op zowel de inhoud, het niveau als de breedte van de vakkennis. Daar waar mogelijk is samenhang aangebracht tussen de kennisbases die een inhoudelijke en vakoverstijgende verwantschap hebben. De inhoud van elke kennisbasis is uiteindelijk gevalideerd door het werkveld en externe inhoudelijke deskundigen. Het resultaat is in overeenstemming met landelijke eisen.

De lerarenopleidingen kunnen tevreden terugkijken op een periode waarin zij veel hebben gediscussieerd, geschaafd en bijgesteld. Een periode waarin lerarenopleiders intensief hebben nagedacht over hun vak, de didactiek en het minimale niveau dat een startbekwame leerkracht moet beheersen. Met de inzet van zoveel betrokken mensen wordt dit eindresultaat breed gedragen.

Al deze activiteiten hebben ook nog iets anders opgeleverd. Het bracht collega's van diverse instellingen met elkaar in contact. Ze kregen gelegenheid om met vakgenoten te discussiëren en daarmee hun eigen expertise aan te scherpen. Ook de contacten met het werkveld zijn versterkt. De samenwerking geeft een impuls aan de betrokkenheid van de lerarenopleiders bij de kwaliteitsverbetering en hun professionalisering.

Permanente kwaliteitszorg is essentieel voor de maatschappelijke opdracht. De kennisbases leveren daarvoor de ijkpunten. Het zijn geen statische documenten. De kennisbases blijven met enige regelmaat bijstelling nodig hebben vanwege vakinhoudelijke veranderingen, pedagogisch-didactische eisen, maatschappelijke ontwikkelingen en voortschrijdend inzicht. Dat houdt het gesprek over de inhoud van de lerarenopleidingen volop in leven en draagt daarmee bij aan de kwaliteitsslag die met het ontwikkelen van de kennisbases wordt beoogd.

De lerarenopleidingen weten elkaar beter te vinden en pakken uitdagingen gezamenlijk op. Hiermee dragen zij bij aan een goede opleiding voor de nieuwe generatie leraren en het onderwijs in Nederland.

Ik dank allen die hieraan hebben bijgedragen.

mr. Thom de Graaf,
voorzitter Vereniging Hogescholen

Inhoud

	Voorwoord	2
1	Inleiding	4
	Algemene toelichting	4
	Verantwoording	4
	Beschrijving kennisdomeinen	4
	Redactie en validering	4
2	Algemene toelichting	5
	Versterken kenniscomponent	5
	Ontwikkeling kennisbases	5
	Herijking kennisbases	6
	Herijkingsproces	6
3	Verantwoording	8
	Schoolvakken	8
	Eerstegraadsbevoegdheid	15
	Kennisbasis	15
	Bibliografie	21
4	Beschrijving kennisdomeinen	22
	Opbouw kennisdomeinen	22
	Domein 1: Wetenschappelijke grondslagen en ontwikkelingen	24
	Domein 2: Moderniseringsprocessen	25
	Domein 3: Rechtsstaat	26
	Domein 4: Parlementaire democratie	28
	Domein 5: Verzorgingsstaat	31
	Domein 6: Pluriforme samenleving	33
	Domein 7: Vorming	35
	Domein 8: Verhouding	35
	Domein 9: Binding	36
	Domein 10: Verandering	37
	Domein 11: Vakdidactiek	38
5	Redactie en validering	42
	Redactieteam	42
	Valideringsgroep	42

1 Inleiding

Voor u ligt de herijkte kennisbasis van de eerstegraadslerarenopleiding Maatschappijleer. Deze kennisbasis beschrijft wat minimaal van een startbekwame leraar mag worden verwacht, zowel qua inhoud als het bijbehorende niveau, ongeacht de instelling waar de student is opgeleid. Het afnemende scholenveld en externe inhoudelijk deskundigen hebben bijgedragen aan de validering van deze kennisbasis.

Deze herijkte kennisbasis is geldig met ingang van het studiejaar 2018-2019 en is in eerste instantie bedoeld voor de lerarenopleiders zelf, maar ook voor hun studenten of externe belanghebbenden.

De kennisbasis is als volgt opgebouwd:

Algemene toelichting

In het hoofdstuk *Algemene toelichting* is informatie opgenomen over de aanleiding, ontwikkeling, inhoud en herijking van de kennisbases.

Verantwoording

In het hoofdstuk *Verantwoording* geeft het redactieteam van de kennisbasis een toelichting op de totstandkoming van de herijkte kennisbasis en legt het verantwoording af over de gemaakte keuzes.

Beschrijving kennisdomeinen

In het hoofdstuk *Beschrijving kennisdomeinen* zijn de vakinhoudelijke en vakdidactische (sub)domeinen opgenomen evenals het minimale niveau waarop de student de (sub)domeinen moet beheersen.

Redactie en validering

In het hoofdstuk *Redactie en validering* vindt u een overzicht van de redactie- en valideringsleden die betrokken zijn geweest bij de herijking van deze kennisbasis.

2 Algemene toelichting

Versterken kenniscomponent

In de eerste jaren van dit millennium was er brede kritiek op de vakinhoudelijke en vakdidactische kwaliteit van de lerarenopleidingen. Als antwoord hierop presenteerde staatssecretaris Van Bijsterveldt in 2008 de nota *Krachtig meesterschap, kwaliteitsagenda voor het opleiden van leraren 2008-2011*. Een onderdeel van de kwaliteitsagenda betreft de verbetering van de vakinhoudelijke kwaliteit van de lerarenopleidingen. 'Het eindniveau van de opleidingen wordt duidelijk vastgelegd. Hiertoe ontwikkelen de opleidingen in samenwerking met het afnemende veld een gezamenlijke kennisbasis, eindtermen en examens'.

De gezamenlijke lerarenopleidingen hebben met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap afspraken gemaakt om de kenniscomponent binnen de opleidingen te versterken. Het systeem van kennisborging bestaat uit drie landelijke kwaliteitsinstrumenten: kennisbases, kennistoetsen en peer-review. Alle activiteiten zijn ondergebracht in het programma *10voordeleraar*, onder de paraplu van de Vereniging Hogescholen. Ruim duizend lerarenopleiders werken binnen kennisnetwerken gezamenlijk aan de kwaliteitsinstrumenten. Met elkaar bepalen en borgen ze het minimale eindniveau van een afgestudeerde student. Ook andere deskundigen maken onderdeel uit van de processen voor legitimatie en validatie.

Ontwikkeling kennisbases

In de periode 2008-2011 hebben lerarenopleiders over de volle breedte van de hbo-lerarenopleidingen gezamenlijk de kennisbases ontwikkeld. Het afnemende scholenveld en externe inhoudelijk-deskundigen hebben bijgedragen aan de validering van de inhoud. In totaal zijn 62 kennisbases opgesteld. Na validatie van de kennisbases hebben de opleidingen hun onderwijsprogramma aangepast. Het kader van de kennisbases legt voor 80% de brede en gemeenschappelijke basis vast van wat in de opleiding aan bod komt. Daarbuiten is er ruimte voor een eigen profilering van de individuele instelling.

De kennisbases sluiten aan bij het hbo-niveau: NLQF, Dublin-descriptoren en hbo-kwalificaties. Dit betekent dat een afgestudeerde student een brede kennis moet hebben van het vakgebied waarin hij les gaat geven en dat hij boven de stof staat. Ook moet aandacht besteed worden aan de verwante of aanpalende vakken van het vakgebied, waarin later wordt lesgegeven. Voor de leraar in de bovenbouw havo en vwo betekent dit dat hij zijn leerlingen kan adviseren en wegwijzen maken in de mogelijke vervolgoopleidingen die voortbouwen op zijn vak, kan aangeven wat de beroepsgerichte toepassingen (en de ontwikkelingen) van het vak zijn en dat hij zijn leerlingen voorbereidt op het (landelijke) examenprogramma. Daarnaast vormen de kennisbases de uitwerking van de wettelijke bekwaamheidseisen zoals vastgelegd in het beroepsregister leraar. De kennisbases bevatten daarmee de beschrijving van de

vakinhoudelijke, vakdidactische en pedagogische kennis én vaardigheden die een student moet beheersen op het moment van afstuderen.

Hoewel niet specifiek aangegeven in de kennisbases, heeft elke leraar een rol in taalgericht of taalontwikkelend vakonderwijs. Leerlingen zijn in vaklessen (vak)taal aan het verwerven, waarbij taalontwikkeling en begripsontwikkeling hand in hand gaan. Het betreft zowel *Dagelijkse Algemene Taalvaardigheid* (DAT) als *Cognitieve Academische Taalvaardigheid* (CAT). Taalgericht lesgegeven komt naar voren bij de gebruikte vakdidactische werkvormen en de taalgerichtheid van toetsen en beoordelen.

Herijking kennisbases

Vakinhoudelijke veranderingen, maatschappelijke ontwikkelingen en voortschrijdend inzicht maken het wenselijk dat iedere kennisbasis met enige regelmaat wordt beoordeeld op de inhoud en waar nodig wordt aangepast. Dit maakt ook deel uit van de afspraken met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. In het studiejaar 2015-2016 is gestart met het herijken van de oorspronkelijke kennisbases.

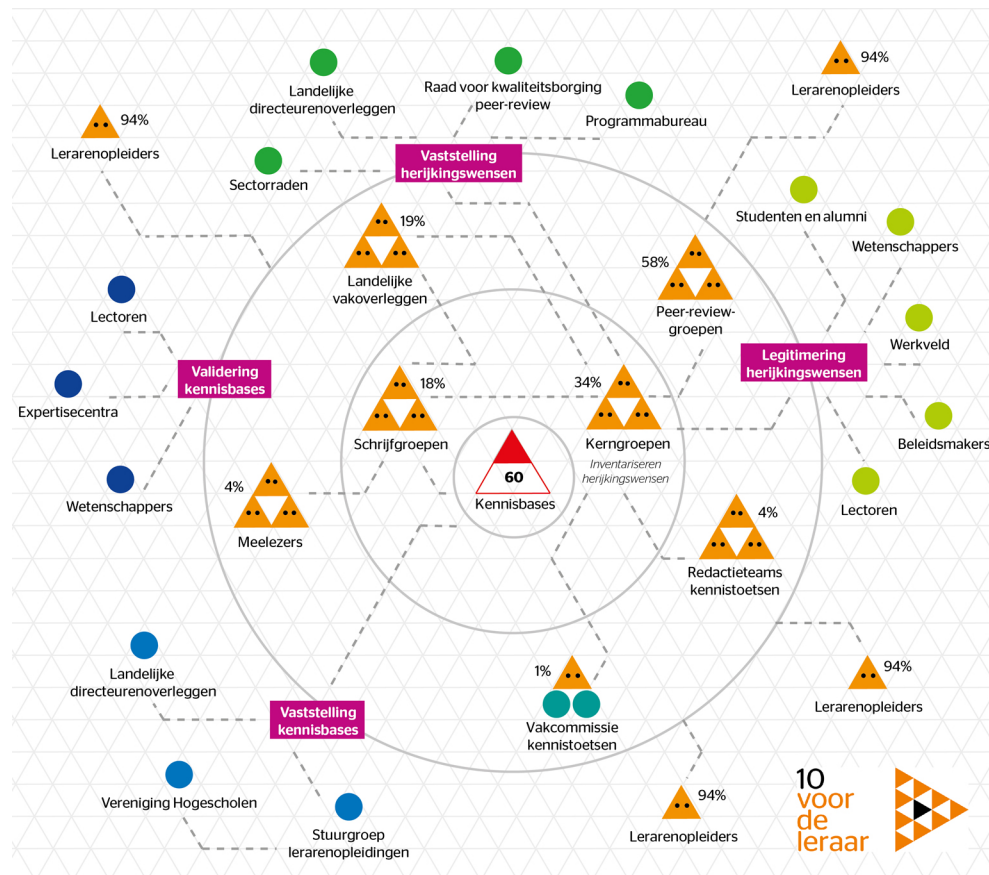
De kennisbases zijn door de lerarenopleidingen herijkt op inhoud en niveau. Ook is gekeken naar de breedte van de vakkennis, zodat de kennisbases het desbetreffende werkterrein (basisonderwijs, tweedegraadsgebied, eerste graadsgebied) van de toekomstige leraar geheel dekken. Daar waar mogelijk is samenhang aangebracht tussen de kennisbases die inhoudelijk en vakoverstijgende verwantschap kennen. Daarnaast is de nadruk gelegd op de implementatie van een aantal (maatschappelijk) belangrijke vakoverstijgende thema's. De herijkte kennisbases zijn getoetst aan de laatste wetenschappelijke inzichten van het vak, de ontwikkelingen in het werkveld en veranderingen op het gebied van landelijk beleid.

Herijkingsproces

Het herijkingsproces is zodanig vormgegeven dat iedereen die betrokken is bij een vak of opleiding gevraagd of ongevraagd mee kon denken, zodat er een breed draagvlak voor de kennisbasis bestaat. Lerarenopleiders vormden de spil bij het herijkingsproces.

Voor elke kennisbasis heeft de kerngroep bestaande uit lerarenopleiders van de verschillende instellingen de herijkingswensen geïnventariseerd en ter legitimatie voorgelegd aan relevante betrokkenen, waaronder alumni, lectoren, wetenschappers en/of beleidsmakers. Het definitieve herijkingsvoorstel is vastgesteld door een vaststellingscommissie, waar onder andere het landelijk overleg vakmasters (LOVM) deel van uitmaakte. Hun specifieke taak was erop toe te zien dat de vastgestelde procedure juist is gevolgd. Zo hebben ze bijvoorbeeld bekeken of alle belanghebbenden afdoende zijn gehoord en of de gemaakte keuzes voldoende zijn toegelicht.

Na vaststelling van het herijkingsvoorstel is de schrijfgroep aan de slag gegaan met het herschrijven van de kennisbasis. Onder leiding van het LOVM is het opgeleverde concept gevalideerd door vertegenwoordigers van het werkveld, van de wetenschap en van eventuele vakverenigingen. Na verwerking van de opmerkingen zijn de herijkte kennisbases met een positief advies van het LOVM door de Stuurgroep Lerarenopleidingen van de Vereniging Hogescholen bestuurlijk vastgesteld.

Figuur 1. Betrokkenen bij het herijkingsproces kennisbases lerarenopleidingen.

3 Verantwoording

Schoolvakken

De eerstegraadslerarenopleiding Maatschappijleer leidt op voor twee schoolvakken die in het voortgezet onderwijs in de bovenbouw van de havo en het vwo worden gegeven: maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. Maatschappijleer is een verplicht schoolvak voor alle havo- en vwo-leerlingen: het is onderdeel van het gemeenschappelijk deel in elk profiel. Dit schoolvak wordt met een schoolexamen afgesloten. Maatschappijwetenschappen (Schnabel, 2007) is een keuze-examenvak dat met een schoolexamen en een centraal schriftelijk eindexamen wordt afgesloten. Vanaf schooljaar 2017-2018 is een geheel nieuw examenprogramma ingevoerd (eerste examen havo in 2018 en vwo in 2019). De belangrijkste wijzigingen ten opzichte van het oude examenprogramma en de syllabus betreffen de aandacht voor hogere denkvaardigheden, het werken vanuit de concept-context benadering, meer aandacht voor onderzoeksvaardigheden en het verschil tussen havo en vwo in contexten en kernconcepten.

De schoolvakken maatschappijleer en maatschappijwetenschappen handelen over sociale en politieke vraagstukken die vanuit een sociaalwetenschappelijke invalshoek bestudeerd worden (Olgers, Otterdijk, Ruijs, Kievid, & Meijs, 2014).

Sociale en politieke vraagstukken voldoen aan de volgende kenmerken:

- Veelal gaat het over vraagstukken die verband houden met de wijze waarop mensen de samenleving vormgeven (vandaar: sociaal). In die zin zijn het vraagstukken die telkens terugkeren, onafhankelijk van tijd of plaats en waar elke samenleving zijn eigen oplossing voor vindt, mede door bestuurlijk-politiek handelen (vandaar: politiek).
- Het zijn veelomvattende vraagstukken of problemen in de samenleving, kwesties die grote groepen mensen als ongewenst zien of waarbij zij betrokkenheid ervaren.
- Het vraagstuk houdt daarom de mogelijkheid in van conflict. Mensen zullen bij problemen of ongewenste situaties niet lang passief afwachten, maar op enig moment hun onvrede laten horen. Er zullen meningsverschillen zijn over de aard, omvang, oorzaak of oplossing van deze problemen.
- Groepen mensen kunnen op diverse manieren met het vraagstuk te maken krijgen. Enerzijds, als zij direct betrokken zijn bij het vraagstuk en zij in het dagelijks leven een ongewenste situatie ervaren. Anderzijds kunnen zij indirect betrokken zijn: zij brengen dan voor het vraagstuk interesse op, het vraagstuk trekt belangstelling van mensen.
- De vraagstukken hebben min of meer een interne samenhang. Dit wil zeggen dat een reeks problemen bij nader inzien te bestempelen is als één maatschappelijke kwestie. Bijvoorbeeld: veiligheid, diefstal, geweld, verouderde stadswijken en secularisatie hebben bijvoorbeeld gemeen dat zij invloed hebben op de sociale cohesie in een samenleving.

Naast sociologie en politicologie wordt voor de bestudering van deze vraagstukken ook geput uit een aantal ondersteunende disciplines als (wetenschaps)filosofie, geschiedenis, economie, rechtswetenschappen, culturele antropologie, bestuurskunde, mediastudies en sociale psychologie. Door deze benadering ontstaat een specifieke analyse van vraagstukken. Het vak is, in het verlengde van deze disciplines, te zien als een zoektocht naar een verklaring voor, en wetmatigheden in, samenlevingsverbanden. Het behandelen hiervan helpt leerlingen bij het begrijpen en verklaren van maatschappelijke en politieke vraagstukken en de problemen die daarbij spelen. Aan de hand van sociaalwetenschappelijke analyse kunnen de leerlingen van nu, en als leden van de samenleving in de toekomst, bij sociale en politieke vraagstukken:

- begrijpen hoe een samenleving is ingericht, de complexiteit daarvan meer doorgronden;
- de betrokkenheid van mensen beschrijven;
- het mogelijke conflict bij de vraagstukken doorgronden of dit kunnen voorzien;
- de belangstelling voor, en urgentie van, de vraagstukken plaatsen;
- begrijpen hoe bestuurlijk handelen mogelijk oplossingen kan aandragen.

Hierdoor zijn zij beter in staat om te denken over hun eigen betrokkenheid en over de oplossingen voor dergelijke vraagstukken. Leerlingen en leden van de samenleving kunnen zo besluiten zelf daarin een actieve rol te spelen en als burger te participeren.

Examendomeinen

Examendomeinen maatschappijleer

Bij het schoolvak maatschappijleer in de bovenbouw van de havo en het vwo worden de volgende examendomeinen behandeld:

Domein	Subdomein	
A. Vaardigheden	A1	Informatievaardigheden
	A2	Benaderingswijzen
B. Rechtsstaat	B1	Vrijheidsrechten en plichten; het beginsel rechtsstaat
	B2	De praktijk van de rechtsstaat
	B3	Internationale vergelijking en internationale organisaties
C. Parlementaire democratie	C1	Politieke rechten; de structuur van de democratie
	C2	De praktijk van de parlementaire democratie
	C3	Internationale vergelijking en internationale organisaties
D. Verzorgingsstaat	D1	Geschiedenis van de verzorgingsstaat

Domein	Subdomein	
	D2	Sociale rechten en plichten; kenmerken van een verzorgingsstaat
	D3	De praktijk van de verzorgingsstaat
	D4	Internationale vergelijking en internationale organisaties
E. Pluriforme samenleving	E1	Geschiedenis van de pluriforme samenleving
	E2	Grondrechten die horen bij de pluriforme samenleving
	E3	De praktijk van de pluriforme samenleving
	E4	Internationale vergelijking en internationale organisaties

Examendomeinen maatschappijwetenschappen havo

Bij het schoolvak maatschappijwetenschappen in de bovenbouw van de havo worden de volgende examendomeinen behandeld:

Domein	Subdomein	
A. Vaardigheden	A1	Informatievaardigheden
	A2	Concept-contextbenadering
	A3	Onderzoeksvaardigheden
B. Vorming (binnen een specifieke context)	B1	Socialisatie
	B2	Politieke socialisatie
	B3	Socialisatie binnen een specifieke context
	B4	Overheidsbeleid en standpunten van politieke partijen
C. Verhouding (binnen een specifieke context)	C1	Sociale ongelijkheid
	C2	Macht en gezag
	C3	Maatschappelijke en politieke conflicten en samenwerking
	C4	Sociale ongelijkheid binnen een specifieke context
	C5	Maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed zijn op sociale ongelijkheid binnen een specifieke context
	C6	Overheidsbeleid en standpunten van de politieke partijen

Domein	Subdomein	
D. Binding (binnen een specifieke context)	D1	Sociale cohesie: mate van binding
	D2	Politieke instituties en representatie/representativiteit
	D3	Bedreigingen voor de bindingen in de samenleving binnen een specifieke context
	D4	Overheidsbeleid en standpunten van politieke partijen
E. Verandering (binnen een specifieke context)	E1	Veranderingsprocessen rationalisering, individualisering en institutionalisering
	E2	Veranderingsprocessen staatsvorming, democratisering en globalisering
	E3	Effecten van veranderingen binnen een specifieke context
	E4	Standpunten van politieke stromingen over vraagstukken die samenhangen met modernisering
F. Analyse van een sociale actualiteit	F1	Informatie verwerven over een actualiteit
	F2	Selectie van hoofd- en kernconcepten toepassen op een actualiteit
G. Analyse van een politieke actualiteit (binnen een specifieke context)	G1	Politieke en sociale participatie
	G2	Het belang van verkiezingen
	G3	Verkiezingen in Nederland en in een ander land
	G4	Deelname aan de verkiezingen

Examendomeinen maatschappijwetenschappen vwo

Bij het schoolvak maatschappijwetenschappen in de bovenbouw van het vwo worden de volgende examendomeinen behandeld:

Domein	Subdomein	
A. Vaardigheden	A1	Informatievaardigheden
	A2	Concept-contextbenadering
	A3	Onderzoeksvaardigheden
B. Vorming (binnen een specifieke context)	B1	Socialisatie
	B2	Politieke socialisatie

Domein	Subdomein	
	B3	Visies vanuit paradigma's op socialisatie en politieke socialisatie.
	B4	Socialisatie binnen een specifieke context
	B5	Overheidsbeleid en standpunten van politieke partijen
C. Verhouding (binnen een specifieke context)	C1	Verhoudingen: nationaal en internationaal
	C2	Macht en gezag
	C3	Internationale conflicten en internationale samenwerking
	C4	Machtsverhoudingen binnen een specifieke context
	C5	Overheidsbeleid ten aanzien van het buitenland
D. Binding (binnen een specifieke context)	D1	Sociale cohesie: mate van binding
	D2	Politieke instituties en representatie/representativiteit
	D3	Voorbeeld binnen een specifieke context van effecten van ontwikkelingen op politieke bindingen in een samenleving
	D4	Voorbeeld binnen een specifieke context van effecten van ontwikkelingen op affectieve bindingen in een samenleving
	D5	Overheidsbeleid en standpunten van politieke partijen
E. Verandering (binnen een specifieke context)	E1	Veranderingsprocessen rationalisering, individualisering en institutionalisering
	E2	Veranderingsprocessen staatsvorming, democratisering en globalisering
	E3	Effecten van veranderingen binnen een specifieke context op andere maatschappelijke vraagstukken
	E4	Standpunten van aanhangers van politieke stromingen over vraagstukken die samenhangen met veranderingsprocessen

Domein	Subdomein	
F. Analyse van/ onderzoek doen naar een sociale actualiteit	F1	Informatie verwerven over een actualiteit/onderzoek doen naar een actualiteit
	F2	Selectie van hoofd- en kernconcepten toepassen op een actualiteit
G. Analyse van/onderzoek doen naar een politieke actualiteit (binnen een specifieke context)	G1	Politieke en sociale participatie
	G2	Het belang van verkiezingen
	G3	Verkiezingen in Nederland en in een ander land
	G4	Deelname aan de verkiezingen

Burgerschap

Maatschappijleer en burgerschap

Maatschappijleer heeft als centraal doel om leerlingen te begeleiden bij het ontwikkelen van gegronde inzichten over oorzaken, gevolgen, oplossingsrichtingen en perspectieven op politieke en sociale vraagstukken. Daarmee is maatschappijleer een belangrijk vak voor het ontwikkelen van kritisch-democratisch burgerschap. Het schoolvak maatschappijleer en de taak van onderwijs om bij te dragen aan burgerschap zijn dan ook niet los van elkaar te zien. Maatschappijleer kent zo het volgende belang aansluitend bij de begrippen substantiële en functionele rationaliteit van Mannheim.

- Het belang van maatschappijleer is eerst substantieel van aard. Leerlingen moeten leren zich te verhouden tot de samenleving, politiek en bredere wereld (Wilschut, 2016). Iedere burger zou in hoofdlijnen niet alleen de geschiedenis van een samenleving moeten kennen of kennis moeten hebben van het cultureel erfgoed. Ook het functioneren van de samenleving, politiek en democratie hoort bij deze vanzelfsprekende basiskennis. Iedereen behoort kennis te hebben van en na te denken over de manieren waarop samenlevingen functioneren en wat democratie betekent. Leerlingen moeten daarom leren welke sociale structuren er bestaan, welke politieke opvattingen (daarover) voorkomen, op welke manier de overheid functioneert en wat voor opvattingen daarover zijn, wat instituties zijn, wat de rol van waarden en opvattingen in een samenleving kunnen zijn, welke soorten gedrag voorkomen en de samenhang in dit alles. Dit is noodzakelijke kennis voor alle burgers. Deze kennis is substantieel omdat het, zo beschreven, geen ander nut heeft dan vanzelfsprekend voor iedereen te zijn.
- Daarnaast heeft maatschappijleer een functioneel belang. Het schoolvak maatschappijleer vormt een studie naar structuren van en processen in de maatschappij en politiek. Het biedt leerlingen inzicht in deze structuren. Dat levert hen ook direct nuttige informatie op: zij kunnen de dagelijkse gebeurtenissen in samenleving en actualiteit om hen heen beter begrijpen en

daarover meepraten. Zij kunnen het maatschappelijk en politiek debat over sociale en politieke kwesties beter volgen en daaraan meedoen. Zij kunnen zo beter hun eigen positie bepalen, een standpunt innemen en op grond daarvan zelf beter onderbouwde (politieke) keuzes maken. Wetenschappelijke studies (Nieuwelink, 2016) hebben aangetoond dat politieke kennis een belangrijk voorwaarde is voor politieke participatie en de ontwikkeling van burgerschapshoudingen. Omdat maatschappijleer elementaire kennis aanlevert over burgerschap, democratie, rechtsstaat en politiek vervult het een belangrijke functie voor leerlingen en de samenleving als geheel.

Maatschappijwetenschappen en burgerschap

Het schoolvak maatschappijwetenschappen kiest een andere benadering dan het schoolvak maatschappijleer. Hoewel er uiteraard een sterke relatie is tussen de vakken, zijn er ook uitdrukkelijke verschillen. Maatschappijwetenschappen zoekt verklaringen voor maatschappelijke processen en structuren. Het maakt daarbij gebruik van de kennis en instrumenten van de sociale wetenschappen. Dat betekent dat er geen directe burgerschapsdoelen aan het vak zijn gekoppeld. De leerling dient bij het vak maatschappijwetenschappen het oordeel eerder uit te stellen en een wetenschappelijke nieuwsgierigheid te ontwikkelen. Dat neemt niet weg dat leerlingen met maatschappijwetenschappen in het pakket indirect worden aangemoedigd om het geleerde ook te gebruiken in vormen van kritisch en participatief burgerschap.

Burgerschapsopdracht

In de diverse notities (Onderwijsraad, 2012) staat nadrukkelijk dat de wettelijke verplichting tot burgerschap niet in één schoolvak post moet vatten, maar dat de school als geheel, met bijdragen van alle schoolvakken, tot versterkt burgerschap zou moeten leiden. De schoolvakken maatschappijleer en maatschappijwetenschappen dragen bij aan het bespreekbaar maken van het vraagstuk van burgerschap op scholen. Docenten maatschappijleer en maatschappijwetenschappen zijn ook opgeleid om als inhoudelijk en didactisch expert, de school en docenten van andere vakken te adviseren in de burgerschapsopdracht. Het schoolvak maatschappijleer is het schoolvak waarin de doelstellingen op het gebied van democratisch burgerschap worden gerealiseerd. De doelen op het gebied van sociaal burgerschap gaan de hele school en alle schoolvakken aan. In de kennisbasis voor bachelor lerarenopleidingen maatschappijleer staat hierover het volgende beschreven:

- Het idee dat burgerschap onderdeel van de gehele school zou moeten zijn, heeft vooral betrekking op het ontwikkelen van burgerschapshoudingen en burgerschapsvaardigheden. Hiervoor speelt een open pedagogisch klimaat en een dialogische didactiek een centrale rol. Bij alle schoolvakken kan dit terugkomen, maar zeker bij maatschappijleer ligt het voor de hand dat docenten verwante pedagogisch-didactische strategieën hanteren. Burgerschapskennis is veel minder een onderdeel dat overal terugkomt, maar maakt deel uit van enkele vakken, vooral geschiedenis, aardrijkskunde en maatschappijleer.

- Vele onderwijsinhouden die in de aangehaalde notities als onderdeel van burgerschap staan genoemd, zijn traditioneel onderdeel van maatschappijleer. Het gaat om inhouden die in thematiek als een sociaal en politiek vraagstuk te boek staan. Denk daarbij voor vmbo aan vraagstukken rond politiek, de democratische rechtsstaat, pluriforme samenleving, media, de rol van instituties en organisaties bij cultuur en socialisatie en de controversen die rond deze thema's voorkomen. Voor havo en vwo zou het dan gaan om vraagstukken rond de rechtsstaat, parlementaire democratie, verzorgingsstaat en de pluriforme samenleving. Dergelijke thematiek is, door zijn sociale en politieke dimensie (maatschappijleer als de representant van de sociale wetenschappen) nagenoeg uniek in dit schoolvak uitgewerkt. Bij andere vakken bestaan hierover geen complete landelijke examens.
- Maatschappijleer heeft als doel leerlingen te leren hoe ze kunnen participeren in de moderne samenleving. De kennis en vaardigheden in deze kennisbasis zijn funderend voor deze vorm van burgerschap.

Eerstegraadsbevoegdheid

Er zijn twee routes naar een eerstegraadsbevoegdheid voor de schoolvakken maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. De ene route loopt via de bachelor lerarenopleiding Maatschappijleer waar studenten een tweedegraadsbevoegdheid hebben gehaald. Studenten met een dergelijke vooropleiding halen via de hbo-master lerarenopleiding de eerstegraadsbevoegdheid. Bij de andere route hebben studenten een universitaire master in een van de voor maatschappijleer relevante wetenschappen als vooropleiding, waarna ze de universitaire lerarenopleiding Maatschappijleer volgen.

De programma's van beide typen opleidingen zijn daarom verschillend. Bij de universitaire lerarenopleidingen wordt over het algemeen geen vakinhoud aangeboden, omdat dit vanuit de vooropleiding of via een schakeltraject voorafgaand aan instroom al als bekend wordt verondersteld. Bij deze opleidingen staat het beroep van docent en de vakdidactiek van het schoolvak centraal. In de hbo-master lerarenopleiding komt de vakinhoud wel aan bod. Vakinhoud, vakdidactiek en onderzoeksvaardigheden worden verdiept en verbreed ten opzichte van de bacheloropleiding. De algemene onderzoeksvaardigheden zijn beschreven in de *Kennisbasis Generiek* voor de eerstegraadslerarenopleiding. Bij de beroepsuitoefening gaat het voor deze studenten om een nieuwe doelgroep: de bovenbouw van havo en vwo. De bacheloropleiding Maatschappijleer is gericht op de bovenbouw van het vmbo en het mb

Kennisbasis

Totstandkoming kennisbasis

Deze kennisbasis is geschreven door vijf lerarenopleiders van de Fontys Lerarenopleiding Maatschappijleer in Tilburg. Deze opleiding is de enige hbo-master lerarenopleiding Maatschappijleer in Nederland en heeft daarom het traject voor de herziening van de kennisbasis geleid, binnen de kaders van *10voordeleraar*.

Voorafgaand aan het schrijven van de vernieuwde kennisbasis is er een traject geweest dat heeft geleid tot een herijkingsvoorstel. Dit herijkingsvoorstel is geschreven door de kerngroep, bestaande uit onder andere een docent van de Fontys Lerarenopleiding Maatschappijleer in Tilburg. In het proces om te komen tot het herijkingsvoorstel zijn de volgende (groepen) mensen betrokken geweest:

- De betrokkene bij de peer-review van de Fontys Lerarenopleiding Maatschappijleer in Tilburg (tevens betrokken bij de ontwikkeling van het nieuwe examenprogramma en de syllabus maatschappijwetenschappen, docent in het voortgezet onderwijs en lerarenopleider aan universitaire lerarenopleiding Maatschappijleer).
- Leden van het bestuur van de vakvereniging Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM).
- Betrokkene vanuit het SLO (tevens betrokken bij de pilot voor het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen).
- De werkveldcommissie van de Fontys Lerarenopleiding Maatschappijleer in Tilburg.

Tussen 2013 en 2016 heeft peer-review plaatsgevonden op alle onderdelen van de kennisbasis in het kader van de borging van de kennisbasis in het curriculum en de toetsing. De peer-review kreeg vorm met externe peers. Dit waren een vakdidacticus van de Universiteit Leiden (tevens betrokken bij het herijkingsvoorstel) en een hoogleraar van de Faculteit Sociologie van de Tilburg University. Beide peers hebben niet alleen feedback gegeven op het curriculum van de opleiding en toetsing van de onderwijseenheden, maar ook op de kennisbasis. Ook deze feedback is verwerkt in het herijkingsvoorstel.

Vijf opleiders van de Fontys Lerarenopleiding Maatschappijleer in Tilburg vormden de Schrijfgroep. Deze opleiders hebben zicht op ontwikkelingen in het werkveld en op de wetenschappelijke ontwikkelingen. Zij verzorgen bijna allemaal ook onderwijs in de master.

De concept-eindversie is voorzien van feedback door een groot aantal betrokkenen uit het werkveld. Zo is de feedback verwerkt van lerarenopleiders van de Universiteit Utrecht, Rijksuniversiteit Groningen, Hogeschool Rotterdam, Hogeschool van Amsterdam. Tevens is de werkveldcommissie geraadpleegd, dit zijn bevoegde docenten maatschappijleer en maatschappijwetenschappen die werkzaam zijn in het veld. De feedback is verwerkt in de eindversie van de kennisbasis.

Op 15 december 2017 heeft de validatie plaatsgevonden. De feedback van de valideringsgroep is tevens verwerkt in de definitieve versie van de kennisbasis master maatschappijleer. Uiteindelijk is in het voorjaar 2018 de kennisbasis bestuurlijk vastgesteld.

Verantwoording van gemaakte keuzes

In 2009-2010 is de voorgaande versie van de kennisbasis voor de master lerarenopleiding Maatschappijleer gepubliceerd. Bij de actualisering van deze kennisbasis zijn twee brondocumenten van belang geweest die invloed hebben gehad op de opbouw en de inhoud: de vernieuwde kennisbasis voor de bachelor opleiding Maatschappijleer en het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen voor havo en vwo. Daarnaast zijn de laatste inzichten in de vakdidactiek en in de verschillende wetenschappen die van belang zijn voor maatschappijleer en maatschappijwetenschappen verwerkt.

De eerste grote aanpassing van de kennisbasis betreft de indeling in domeinen. De indeling van de domeinen in de voorgaande kennisbasis was gebaseerd op de indeling van de domeinen/ thema's binnen het examenprogramma van het schoolvak maatschappijleer en het oude examenprogramma van maatschappijwetenschappen. Het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen heeft een andere logica om de inhoud in te delen. Niet langer staan daarin inhoudelijke domeinen/ thema's centraal, maar concepten waarmee maatschappelijke contexten kunnen worden geanalyseerd. In de opzet van de kennisbasis wordt aangesloten bij de logica van de beide schoolvakken, wetende dat ook een herziening van het examenprogramma van het schoolvak maatschappijleer wordt voorzien. De domeinen 3 tot en met 6 in de kennisbasis zijn gebaseerd op de domeinen van maatschappijleer (rechtsstaat, parlementaire democratie, verzorgingsstaat en pluriforme samenleving). De domeinen 7 tot en met 10 zijn gebaseerd op de domeinen/ concepten van maatschappijwetenschappen (vorming, verhouding, binding en verandering). Uiteraard betreft het hier niet alleen veranderingen in de opzet van de kennisbasis. De onderliggende inhouden zijn hieraan uiteraard aangepast.

De tweede grote aanpassing betreft de indeling in subdomeinen. Bij de indeling in subdomeinen is bij domein 3 tot en met 10 aangesloten bij de logica van de beide schoolvakken. Binnen de domeinen 3 tot en met 6 (rechtsstaat, parlementaire democratie, verzorgingsstaat en pluriforme samenleving) zijn de subdomeinen gebaseerd op de klassieke benaderingswijzen van maatschappijleer. Hoewel de klassieke benaderingswijzen niet expliciet in de eindtermen zijn opgenomen, is de inhoud van deze domeinen er grotendeels op gebaseerd en kunnen de onderliggende begrippen, concepten en theorieën van deze domeinen daar wel mee worden geordend. Bovendien wordt door deze opzet de logica gevolgd van de vernieuwde kennisbasis van de bacheloropleiding maatschappijleer. Bij de indeling van subdomeinen 7 tot en met 10 (vorming, verhouding, binding en verandering) wordt aangesloten op de onderliggende logica van het examenprogramma maatschappijwetenschappen, waar de concepten en

theorieën voortkomen uit de basiswetenschappen sociologie en politicologie. De contexten van het programma maatschappijwetenschappen zijn voor havo: maatschappelijke verschillen, samenlevingsvormen en veiligheid. Voor vwo: machtsverhoudingen in de wereld, natievorming en de rol van de staat en de wording van de moderne westerse samenleving. De kennis behorende bij deze contexten is onderdeel van de kennisbasis bachelor en waar dat niet het geval is, zijn deze opgenomen in de domeinen.

Ten opzichte van de voorgaande kennisbasis van masteropleiding zijn er twee nieuwe subdomeinen opgenomen binnen domein 1 (wetenschappelijke grondslagen en ontwikkelingen). Het betreft de subdomeinen: concept-contextbenadering en wetenschapsfilosofische kentheorie. De concept-contextbenadering wordt hier vanuit de wetenschappelijke grondslag beschreven.

In domein 11 (vakdidactiek) komt de concept-contextbenadering vanuit vakdidactisch perspectief aan de orde. Hiervoor zijn wetenschapsfilosofische inzichten noodzakelijk die tevens van belang zijn voor het ontwikkelen van een kritische blik ten aanzien van waarheidsaanspraken. Domein 11 is zodanig aangepast dat in de vernieuwde kennisbasis wordt ingegaan op specifieke vakdidactiek van maatschappijleer en maatschappijwetenschappen en op de aan te leren vaardigheden daarbinnen. Het subdomein onderzoeksvaardigheden is uitgebreid ten opzichte van de voorgaande kennisbasis, vanwege de grotere aandacht voor onderzoeksvaardigheden binnen het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen.

In alle domeinen bouwt de kennisbasis voor de masteropleiding Maatschappijleer voort op de vernieuwde kennisbasis voor de bachelor lerarenopleiding Maatschappijleer. De inhoud uit de domeinen van de kennisbasis van de bacheloropleiding wordt niet herhaald in de kennisbasis voor de masteropleiding tenzij dezelfde inhoud vanuit een nieuwe invalshoek wordt behandeld in de masteropleiding.

Wat is masterniveau?

Lesgeven aan de bovenbouw van havo/vwo stelt vakspecifieke eisen aan de daar werkzame docent. Deze eisen komen terug in de kennisbasis voor de masteropleiding maatschappijleer. Daarbij zijn drie dimensies te onderscheiden. De eerste dimensie betreft de wetenschappelijke grondslagen van en ontwikkelingen met betrekking tot het schoolvak op havo/vwo-niveau. De vakinhoudelijke kennis op havo/vwo-niveau wordt beschreven in de domeinen 2 tot en met 10. Vervolgens wordt in termen van subdomeinen, begrippen, concepten en theorieën inhoud gegeven aan de kennisbasis. Niet elke rubriek is gevuld omdat het mogelijk is dat er geen specifieke domeininhoud is. De derde dimensie is te vinden in het domein 11 en betreft de vakdidactiek. Voor alle dimensies geldt dat de student aan de Dublin-descriptoren moet beantwoorden. Alleen het niveau van de dimensies wetenschappelijke grondslagen en vakdidactiek worden nader toegelicht. De master maatschappijleer dient de

hogere denkvaardigheden bij leerlingen te activeren door hen op een hoger aggregatieniveau naar vraagstukken te leren kijken.

Wetenschappelijke grondslagen

Aan de wetenschappelijke grondslagen zijn de volgende aspecten te onderscheiden: hoofd- en kernconcepten, paradigma's benaderingswijzen, burgerschap en wetenschapsfilosofie.

Hoofd- en kernconcepten

De student kan alle denkvaardigheden toepassen op alle contexten en maatschappelijke vraagstukken met behulp van de hoofd- en kernconcepten en contextspecifieke concepten. De student kan de sociaalwetenschappelijke paradigma's onderscheiden, herkennen en toepassen op maatschappelijke vraagstukken en visies en vanuit de sociaalwetenschappelijke paradigma's; het functionalisme paradigma, het rationele actor paradigma, het conflictparadigma en het sociaal-constructivisme paradigma, enredeneringen opzetten.

Benaderingswijzen

De student kan maatschappelijke problemen vanuit de verschillende benaderingswijzen analyseren en evalueren, en verbanden leggen tussen de verschillende dimensies van een maatschappelijk probleem en relaties leggen tussen het vraagstuk en andere vraagstukken en tussen het vraagstuk en belangrijke algemene waarden en instituties.

Burgerschap

De master maatschappijleer kan op basis van een vergelijking van verschillende visies op burgerschap beargumenteren welke posities in het maatschappelijke debat worden ingenomen. De master maatschappijleer kan beleid ontwikkelen waarmee de school op grond van eigen grondslag en visie haar burgerschapsopdracht realiseert.

Wetenschapsfilosofie

De student kan het verschil beschrijven tussen een rationalistische en empirische benadering van sociaalwetenschappelijke kennis. De student kan de kenmerken van verschillende sociaalwetenschappelijke paradigma's beschrijven, maatschappelijke vraagstukken vanuit deze paradigma's analyseren, en een redenering vanuit deze paradigma's formuleren.

Vakdidactiek

Vakdidactiek beantwoordt de 'hoe-vraag' van het onderwijs in maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. Bij vakdidactiek gaat het om de vertaling van de doelen van de schoolvakken naar de lespraktijk. De student is in staat een antwoord te geven op de hoe-vraag waar het gaat om het aanleren van vakspecifieke vaardigheden; onderzoeksvaardigheden, informatievaardigheden, analyse van maatschappelijke vraagstukken en het hanteren van de vakconcepten, alsmede het aanleren van de vakinhouden van de schoolvakken.

De master maatschappijleer is in staat om een leerlijn voor de schoolvakken maatschappijleer en maatschappijwetenschappen te ontwerpen op grond van relevante en actuele onderwijskundige inzichten. De student is ook in staat om de eigen vakdidactische praktijk te onderzoeken en op grond daarvan interventies te plegen.

Doelen maatschappijleer en maatschappijwetenschappen

De master maatschappijleer kan leerlingen leren kritische kanttekeningen te plaatsen bij de eindtermen van zowel domein A als de andere domeinen van zowel maatschappijleer als maatschappijwetenschappen ten aanzien van hun inhoud, niveau, consistentie, validiteit, volledigheid en toetsbaarheid. De master maatschappijleer kan de doelstellingen en inhouden van de verschillende examendomeinen beargumenteerd beoordelen door deze te vergelijken met de inzichten uit de sociaalwetenschappelijke literatuur. De student kan zijn oordeel over methodes maatschappijleer ten aanzien van de wenselijkheid en haalbaarheid van het examenprogramma maatschappijleer en maatschappijwetenschappen beargumenteren.

Onderzoek naar didactische praktijk

De master maatschappijleer kan zelfstandig een onderzoek naar de onderwijspraktijk opzetten en uitvoeren. Hiermee wordt de effectiviteit van het (eigen) onderwijs gemeten teneinde het onderwijs te verbeteren.

Vakspecifieke vaardigheden (informatievaardigheden, onderzoeksvaardigheden)

De master maatschappijleer kan leerlingen leren om op diverse manieren bronnenmateriaal te verwerven en daaruit relevante gegevens selecteren. De master maatschappijleer leert leerlingen hoe zij een oordeel kunnen geven over de betrouwbaarheid van het bronnenmateriaal. De master maatschappijleer kan leerlingen leren om een (eenvoudig) sociaal-wetenschappelijk onderzoek op te zetten en kan hen begeleiden in het onderzoeksproces.

Ontwerpen van Maatschappijleeronderwijs

De master maatschappijleer kan vanuit verschillende leer- en instructietheorieën en didactische modellen lessen en een leerplan ontwerpen. De master maatschappijleer kan inhoudelijke, onderwijskundige en didactisch relevante (les)doelen formuleren. De student kan onderwijsinhoud vertalen en verantwoorden naar een adequate didactische aanpak.

Onderzoeksvaardigheden

De master maatschappijleer kan een leerlijn ontwikkelen die leerlingen leert onderzoeksvaardig te worden. Dit houdt in dat leerlingen leren onderzoek kritisch te analyseren op onderzoeksvraag, methode en uitkomst. Verder kan de student leerlingen ook leren om zelf een onderzoeksopzet te maken, een onderzoek uit te voeren en de uitkomsten overzichtelijk te presenteren.

Bibliografie

College voor toetsen en examens (2016). *Syllabus centraal examen VWO 2018*. College voor toetsen en examens.

Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling/leerplanontwikkeling (2016). *Leerplankader informatievaardigheden*. Opgehaald d.d. 5 december 2017 van [www.slo.nl: http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/21e-eeuwse-vaardigheden/digitale-geletterdheid/informatievaardigheden/voorbeeldmatig-leerplankader](http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/21e-eeuwse-vaardigheden/digitale-geletterdheid/informatievaardigheden/voorbeeldmatig-leerplankader)

Nieuwelink, H. (2016). *De vorming van democratische gezindheid op school en in andere verbanden*. Amsterdam: Kenniscentrum Onderwijs en opvoeding UvA.

Olgers, Otterdijk, Ruijs, Kievid, & Meijs. (2014). *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*. Amsterdam: Landelijk expertisecentrum mens- en maatschappijvakken.

Onderwijsraad. (2012). *Verder met burgerschap in het onderwijs*. Den Haag: De Onderwijsraad.

Schnabel, P. (2007). *Het vak maatschappijwetenschappen*. Enschede: Stichting leerplanontwikkeling.

Wilschut, A. N. (2016). *Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken*. Amsterdam: Expertisecentrum mens- en maatschappijvakken.

4 Beschrijving kennisdomeinen

Opbouw kennisdomeinen

Deze kennisbasis is opgesteld voor en door de hbo-master lerarenopleiding Maatschappijleer. De universitaire master lerarenopleidingen werken niet met deze kennisbasis. De kennisbasis voor de master lerarenopleiding Maatschappijleer is opgebouwd uit elf domeinen. In de kennisbasis zijn drie dimensies te onderscheiden: de wetenschappelijke grondslagen van en ontwikkelingen met betrekking tot het schoolvak op havo en vwo-niveau (domein 1), de vakinhoud (domein 2 tot en met 10) en vakdidactiek (domein 11). Elk domein is ingedeeld in twee tot zeven subdomeinen. Domein 3 tot en met 6 zijn gerelateerd aan het examenprogramma maatschappijleer en domein 7 tot en met 10 zijn gerelateerd aan het examenprogramma van maatschappijwetenschappen. Voor elk van de subdomeinen worden steeds begrippen en concepten en de theorieën beschreven.

Domein 1: Wetenschappelijke grondslagen en ontwikkelingen
Subdomein 1.1: Hoofd en kernconcepten van maatschappijleer en maatschappijwetenschappen
Subdomein 1.2: Benaderingswijzen
Subdomein 1.3: Concept - context benadering
Subdomein 1.4: Sociologische en politicologische kentheorie
Domein 2: Moderniseringsprocessen
Subdomein 2.1: Bouwstenen van het denken over modernisering (19e-eeuwse denkers).
Subdomein 2.2: Processen van commodificatie
Subdomein 2.3: Processen van differentiatie
Subdomein 2.4: Processen van rationalisering
Subdomein 2.5: Processen van individualisering
Subdomein 2.6: Processen van medialisering
Subdomein 2.7: Processen van democratisering
Subdomein 2.8: Processen van globalisering
Domein 3: Rechtsstaat
Subdomein 3.1: Politiek juridische benaderingswijze
Subdomein 3.2: Sociaal-economische benaderingswijze
Subdomein 3.3: Sociaal-culturele benaderingswijze
Subdomein 3.4: Veranderings- en vergelijkingsbenaderingswijze
Domein 4: Parlementaire democratie
Subdomein 4.1: Politiek juridische benaderingswijze
Subdomein 4.2: Sociaal-economische benaderingswijze

Subdomein 4.3: Sociaal-culturele benaderingswijze
Subdomein 4.4: Veranderings- en vergelijkingsbenaderingswijze
Domein 5: Verzorgingsstaat
Subdomein 5.1: Politiek juridische benaderingswijze
Subdomein 5.2: Sociaal-economische benaderingswijze
Subdomein 5.3: Sociaal-culturele benaderingswijze
Subdomein 5.4: Veranderings- en vergelijkingsbenaderingswijze
Domein 6: Pluriforme samenleving
Subdomein 6.1: Politiek juridische benaderingswijze
Subdomein 6.2: Sociaal-economische benaderingswijze
Subdomein 6.3: Sociaal-culturele benaderingswijze
Subdomein 6.4: Veranderings- en vergelijkingsbenaderingswijze
Domein 7: Vorming
Subdomein 7.1: Sociologie
Subdomein 7.2: Politicologie
Domein 8: Verhouding
Subdomein 8.1: Sociologie
Subdomein 8.2: Politicologie
Domein 9: Binding
Subdomein 9.1: Sociologie
Subdomein 9.2: Politicologie
Domein 10: Verandering
Subdomein 10.1: Sociologie
Subdomein 10.2: Politicologie
Domein 11: Vakdidactiek
Subdomein 11.1: Doelen van maatschappijleeronderwijs
Subdomein 11.2: Benaderingswijzen
Subdomein 11.3: Concept-contextbenadering
Subdomein 11.4: Informatievaardigheden
Subdomein 11.5: Onderzoeksvaardigheden
Subdomein 11.6: Argumentatievaardigheden
Subdomein 11.7: Ontwerpen van Maatschappijleeronderwijs

Domein 1: Wetenschappelijke grondslagen en ontwikkelingen

Subdomein 1.1: Hoofd en kernconcepten van maatschappijleer en maatschappijwetenschappen

- Hoofd en kernconcepten maatschappijleer en maatschappijwetenschappen: kenmerken, functie, relaties en onderscheid tussen politicologische en sociologische concepten.
- Invalshoeken: benaderingswijzen havo en vwo.
- Hoofdconcepten: vorming, binding, verhouding, verandering
- De sociologische kernconcepten: sociale cohesie, sociale instituties, groepsvorming, cultuur, socialisatie en acculturatie, identiteit, sociale gelijkheid, sociale ongelijkheid, rationalisering, individualisering, institutionalisering.
- De politicologische kernconcepten: politieke instituties, representatie en representativiteit, politieke socialisatie, ideologie, macht en gezag, conflict en samenwerking, democratisering, staatsvorming, globalisering.
- Theorieën betreffende de hoofdconcepten en kernconcepten.

Subdomein 1.2: Benaderingswijzen

- De politiek-juridische, sociaaleconomische, sociaal-culturele en de veranderings- en vergelijkende benaderingswijze.

Subdomein 1.3: Concept - context benadering

- Alle denkvaardigheden toepassen op alle contexten met behulp van de hoofd- en kernconcepten.
- De sociaalwetenschappelijke paradigma's onderscheiden, herkennen en toepassen.
- Vanuit de sociaalwetenschappelijke paradigma's redeneringen kunnen opzetten.

Subdomein 1.4: Sociologische en politicologische kentheorie

- Sociaalwetenschappelijke kennis: reconstructie of constructie van de maatschappelijke werkelijkheid, rationalisme en empirisme, objectiviteit en subjectiviteit, normatieve en waarde vrije kennis, positivisme, constructivisme en hermeneutiek.
- De processen die gelden bij het vergaren van sociaalwetenschappelijke kennis; rol en taak van onderzoek en onderzoeker.
- Ethiek van verschillende soorten onderzoek.

Domein 2: Moderniseringsprocessen

Subdomein 2.1: Bouwstenen van het denken over modernisering (19e-eeuwse denkers)

- Concept: fundamentele veranderingen op het gebied van economie, politiek, cultuur en de maatschappij als geheel.
- Visies van, onder anderen, Marx, Durkheim, Weber, Habermas, Elias, Foucault.

Subdomein 2.2: Processen van commodificatie

- De notie van vervreemdbaar privé-eigendom, de opkomst van het contract, de loonarbeid en de opkomst van de arbeidsmarkt als warenmarkt, waarvan de betekenis expandeerde tot ver buiten de grenzen van de lokale economie (Marx).
- Uitbuiting en vervreemding op nationaal en internationaal niveau (Luxemburg).
- Invloed op de cultuur: onder andere kolonisatie en disciplineren van de leefwereld (Habermas en Foucault).

Subdomein 2.3: Processen van differentiatie

- Van mechanische naar organische solidariteit; toenemende systeem-, functie- en taakdifferentiatie (Durkheim).
- Differentiatie en sociale stratificatie: standen, sociale klassen.
- Imitatie en distinctie (Elias).
- Het belang van economisch, cultureel en sociaal kapitaal (Weber en Bourdieu).
- Differentiatie en cohesie: integratie (Durkheim), socialisering (Parsons) en anomie (Merton).

Subdomein 2.4: Processen van rationalisering

- Onttovering van de wereld: secularisering en verwetenschappelijking; religieuze bricolage.
- Toenemende doelrationaliteit; afnemende belang van waardenrationaliteit.
- Ontstaan moderne, bureaucratische organisatie (Weber); de werknemer als organisatiemens; kolonisatie en disciplineren van de leefwereld (Habermas en Foucault).

Subdomein 2.5: Processen van individualisering

- Afhankelijkheid van directe omgeving verschuift naar abstracte anonieme verbanden; van collectieve naar individuele identiteit; bevrijding en vervreemding.

Subdomein 2.6: Processen van medialisering

- De wijze waarop media de werkelijkheid presenteren, beïnvloeden en vormgeven.
- De toenemende rol van een gecreëerde mediawerkelijkheid; de cultuurindustrie, representatie en hegemonie.
- De wijze waarop nieuwe (sociale) media invloed hebben op vorming, binding, verhouding en verandering.

Subdomein 2.7: Processen van democratisering

- Natuurrecht, charters (onder meer Magna Carta), opkomst soevereine staat; interne en externe soevereiniteit.
- Maatschappelijk contract: wording klassiek liberale (legaliteitsbeginsel, machtsverdeling, grondrechten, rechterlijke controle), democratische (algemeen kiesrecht) en sociale rechtsstaat.

Subdomein 2.8: Processen van globalisering

- Proces van toenemende interdependentie tussen landen, organisaties en mensen op economisch, politiek, cultureel (media, mensenrechten) gebied als gevolg van internationale arbeidsdeling, technologische innovaties en toenemende vrijhandel.
- Veranderende betekenis van natiestaat en burgerschap.

Domein 3: Rechtsstaat

Subdomein 3.1: Politiek juridische benaderingswijze

- De beginselen van de rechtsstaat en deze herleiden naar hun historisch-filosofische oorsprong.
- De rechtsbronnen die samen de beginselen van de rechtsstaat vormen.
- De rechtsorde, het geheel van rechtsregels en de juridische instellingen die samen de rechtsorde handhaven en vormgeven.
- Verwoorden waarom er een spanningsveld is tussen de beginselen van democratie en die van de rechtsstaat.
- Dilemma's en spanning tussen de rechtsorde en rechtsstaat.
- Straftheorieën (absolute, relatieve en verenigingstheorieën; speciale en generale preventie; vergelding; voorkoming van eigenrichting).
- Verklaringstheorieën met betrekking tot de oorzaken van criminaliteit.
- Het omschrijven van de criminologie als wetenschap met daarin het onderzoeksobject, de historische ontwikkeling van de wetenschap en de gehanteerde onderzoeksmethoden.
- Visies op de rol van het strafrecht, de legitimiteit van het strafrecht; verhouding tussen strafrecht en morele normen in de samenleving.

- Ontwikkelingen op het gebied van het strafrecht (het slachtofferperspectief), de veiligheidssamenleving en vertrouwen in de rechtsstaat duiden met behulp van moderniseringsprocessen.

Begrippen en concepten

- De instituties van de rechtsstaat bekeken vanuit hun functie
- Straftheorieën (absolute, relatieve en verenigingstheorieën)
- Vormen van preventie en effecten op de 'veiligheidssamenleving'
- Visies op de rol van het strafrecht (abolitionisme, de legitimiteit van het strafrecht, verhouding tussen strafrecht en morele normen in de samenleving, strafrecht als *ultimum remedium*)
- De regels en werking van het formele en materiële strafrecht
- Effectiviteit van overheidsbeleid, repressie en/of preventie
- Kritisch kijken naar de criminaliteitsstatistiek; Omvang van de criminaliteit (geregistreerde en niet-geregistreerde criminaliteit, dark number, politiestatistieken, slachtoffer- en selfreport studies)
- Ontstaan, werking en functie van: Grondwet, EVRM, UVRM
- Structuur van wetgeving. Relatie overheid en burger en burgers tegenover elkaar.
De organisatie van de rechterlijke macht, het openbaar ministerie en ontwikkelingen daarin

Theoriën

Zie verklaringstheorieën in sociaal culturele benaderingswijze.

Subdomein 3.2: Sociaal-economische benaderingswijze

- De verhouding tussen enerzijds criminaliteit en anderzins persoonskenmerken en sociale categorieën.
- De relatie tussen victimologie, de risicokenmerken van slachtofferschap, de materiële en immateriële gevolgen van misdrijven, en de reacties op slachtofferschap.

Begrippen en concepten

- Sekse, etniciteit, leeftijd, opleidingsniveau, klassenjustitie, witteboordencriminaliteit.

Theorieën

Zie verklaringstheorieën in sociaal culturele benaderingswijze.

Subdomein 3.3: Sociaal-culturele benaderingswijze

- Criminaliteit als bedreiging van de cohesie of als barometer van de mate van cohesie.
- Verklaringstheorieën met betrekking de oorzaken van criminaliteit kunnen hanteren en vergelijken.

- Kenmerken en uitgangspunten van het jeugdstrafrecht.

Begrippen en concepten

- Externaliserend en internaliserend gedrag, agressie.

Theorieën

- Persoonlijkheid en antisociaalgedragstheorieën
- Theorie van Eysenck
- Sociaal-psychologische factoren
- Ontwikkelingspsychologische factoren
- Leerpsychologische factoren
- Economische factoren
- Rationele-keuzetheorie
- Gelegenheidstheorie
- Sociologische factoren
- Anomie en strain-theorieën
- Sociale controletheorieën
- Sociale labelingstheorieën
- Reintegrative shaming

Subdomein 3.4: Veranderings- en vergelijkingsbenaderingswijze

- Het vergelijken van rechtssystemen op grond van uitgangspunten, benaderingen en cultureel-historische specifieke kenmerken.
- Ontwikkelingen op het gebied van het strafrecht onder andere het slachtofferperspectief, (de)criminalisering, de veiligheidssamenleving en vertrouwen .in de rechtsstaat duiden met behulp van moderniseringsprocessen.

Begrippen en concepten

- Juryrechtspraak
- Punitiviteit
- Primair, secundair en tertiair slachtofferschap

Theorieën

Geen zelfstandige domeineigen inhoud.

Domein 4: Parlementaire democratie

Subdomein 4.1: Politiek juridische benaderingswijze

- Benaderingen van politiek als sociaal-wetenschappelijk vraagstuk.
- Benaderingen van politicologie.
- Modellen van politiek.

- De constitutionele ontwikkeling van Nederland in de periode 1812 – 1919, de onderliggende maatschappelijke ontwikkelingen.
- Het vergelijken en hanteren van theorieën rondom democratie.
- Het verklaren van politieke tegenstellingen de invloed van deze tegenstellingen op besluitvorming, en benadering van vraagstukken.
- Het vergelijken van politieke kiesstelsels en analyseren in welke mate dit invloed heeft op politieke cultuur en politieke besluitvorming.
- Theorieën van stemgedrag en het analyseren van verkiezingsuitslagen.
- De verhouding regering – parlement beschrijven op grond van uitgangspunten van de trias-politica en de waarneembare politieke praktijk.
- Theorieën van democratie en representatie in onderlinge samenhang kunnen hanteren.

Begrippen en concepten

- Aspect- en domeinbenadering
- Woerdman: overheid, verdelingsvraagstukken, collectieve actieproblemen
- Heywood: bestuur, politiek domein, consensus, macht
- Theoretische politicologie, empirische politicologie, normatieve politicologie, vergelijkende politicologie
- Eenheidsstaat, monarchie, bicameralisme, ministeriële verantwoordelijkheid, districtenstel, censuskiesrecht, politieke ministeriële verantwoordelijkheid, gedecentraliseerde eenheidsstaat, vertrouwensregel, algemeen mannenkiesrecht, algemeen vrouwenkiesrecht, evenredige vertegenwoordiging
- Hanteren van de Ostrogorski-paradox
- Evenredige vertegenwoordiging – districtenstelsel
- Restzetels: grootste overschotten – grootste gemiddelden
- Kiesdrempel
- Kiesdeler
- Monisme – dualisme
- Instituut, arena, marktplaats
- Systeemmodel van Easton
- Barrièremodel van Bachrach en Baratz
- Beleidsprocesmodel van Hogwood en Peters
- Stromenmodel van Kingdon
- Consensusdemocratie
- Westminsterdemocratie
- Lipset en Rokkan: centrum – periferie; kerk – staat; arbeid – kapitaal; stad – platteland

- Inglehart: traditioneel - postmodern
- Kriesi: nationaal - internationaal

- Gestructureerd - open stemgedrag
- Partij-identificatiemodel
- Nabijheidsmodel
- Heartland - battlefield
- Retrospectieve votingmodel
- Populariteitsmodel
- Strategisch stemmen

- Identiteitsmodel - afspiegelingsmodel
- Liberale model - rolmodel
- Concurrentiemodel - partijenmodel

Theorieën

- Democratietheorie; Dahl
- Democratie; Lijphart
- Partijstelsel; Sartorie
- Politieke tegenstellingen
 - Lipset en Rokkan: centrum - periferie; kerk - staat; arbeid - kapitaal; stad - platteland
 - Inglehart: traditioneel - postmodern
 - Kriesi: nationaal - internationaal

Subdomein 4.2: Sociaal-economische benaderingswijze

Geen zelfstandige domeineigen inhoud.

Begrippen en concepten

Geen zelfstandige domeineigen inhoud.

Theorieën

Geen zelfstandige domeineigen inhoud.

Subdomein 4.3: Sociaal- culturele benaderingswijze

- Het beschrijven en verklaren van de politieke cultuur in Nederland.

Begrippen en concepten

- Poldermodel
- Pacificatie
- Pluriformiteit

Theorieën

Geen zelfstandige domeineigen inhoud.

Subdomein 4.4: Veranderings- en vergelijkingsbenaderingswijze

- Constituerende gebeurtenissen uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis beschrijven en verklaren.
- Vergelijking van politieke stelsels, kiesstelsels.

Begrippen en concepten

- Verzuiling
- Schoolstrijd
- Ontzuiling

Theorieën

- Zie politieke tegenstellingen in [subdomein 4.1](#)
- Zie democratietheorie in [subdomein 4.1](#)

Domein 5: Verzorgingsstaat

Subdomein 5.1: Politiek juridische benaderingswijze

- Paradigma's; Historisch en open institutionalisme.

Begrippen en concepten

Geen zelfstandige domeineigen inhoud.

Theorieën

- Open institutionalisme; Hemerijck, Esping, Andersen
- Historisch institutionalisme; Pierson

Subdomein 5.2: Sociaal-economische benaderingswijze

- Het kunnen hanteren van verklaringstheorieën verzorgingsstaat.
- De functies van de verzorgingsstaat verbinden aan de visies op de rol en taak van de overheid.
- Economische theorieën over de rol van de overheid toepassen op actuele sociaal-economische vraagstukken.
- Het analyseren van uitdagingen voor de verzorgingsstaat, op basis van belangen, demografische, sociaal-economische en macro-economische ontwikkelingen.

Begrippen en concepten

- Verzorgen

- Verzekeren, omslagstelsel, kapitaaldeckingsstelsel, sociale voorzieningen, werknemersverzekeringen, volksverzekeringen, sociale verzekeringen (Bismarck, Beveridge)
- Verheffen
- Verbinden, sociale cohesie
- Versterking van de economie
- Veiligheid
- Verdeling, gini-coëfficiënt, Mattheüs-effect
- Globalisering, race to the bottom, belastingontwijking
- Informatisering, robotisering

Theorieën

- Sociale strijd (kracht van de arbeidersbeweging)
- De Swaan modernisering, interdependentie, externe effecten, dilemma van collectieve actie
- Keynes anticyclische begrotingspolitiek
- Klassieken (Adam Smith, Nieuw- klassieken, Neo- klassieken, Aanbodeconomen)
- Polanyi: economic embeddedness
- Iversen en Wren: Trilemma van de diensteneconomie
- Wet van Baumol

Subdomein 5.3: Sociaal-culturele benaderingswijze

- Het kunnen hanteren van verklaringstheorieën verzorgingsstaat.
- Het hanteren van een rechtvaardigheidsconcept met behulp van rechtvaardigheidstheorieën.

Begrippen en concepten

- Dimensies van burgerschap: civiel, politiek, sociaal
- Individualisering
- Emancipatie

Theorieën

- Burgerlijk beschavingsoffensief
- Rawls
- Nozick
- Dworkin
- Senn

Subdomein 5.4: Veranderings- en vergelijkingsbenaderingswijze

- Typologieën van de verzorgingsstaat kunnen hanteren en vergelijken.

Begrippen en concepten

Geen zelfstandige domeineigen inhoud.

Theorieën

- Esping- Andersen
- Abrahamson
- Hemerijck

Domein 6: Pluriforme samenleving

Subdomein 6.1: Politiek juridische benaderingswijze

- Ontwikkelingen in het beleid rondom migratie, integratie en minderheden en de gevolgen hiervan ten aanzien sociale divisie, sociale cohesie en positieverwerving van verschillende sociale categorieën.
- Visies op de rol van de overheid ten aanzien van religieuze vrijheid; scheiding van kerk en staat; visies op de neutraliteit van de overheid ten aanzien van religie.

Begrippen en concepten

- Migratiebeleid
- Asielbeleid
- Integratiebeleid
- Inclusieve neutraliteit, exclusieve neutraliteit
- Pragmatisme
- Positietoewijzing, positieverwerving

Theorieën

- Met betrekking tot sociale divisie
- Theorie van de klassensamenleving; zie subdomein 2.1
- Genderrollen, gendergedrag, gendersymbolen en genderidentiteit
- Identiteit

Subdomein 6.2: Sociaal-economische benaderingswijze

- Visies op genderongelijkheid en de wijze waarop gender functioneert als sociale divisie
- Visies op etniciteit als bron van sociale divisie en ongelijkheid.
- De sociaalpsychologische functies van religie bij het ontwikkelen van een sociale identiteit.
- Processen en dimensies van radicalisering.

Begrippen en concepten

- Positietoewijzing en positieverwerving (ascription and achievement)
- Open en gesloten samenleving, sociale mobiliteit
- Sociale afstand
- Sociale stratificatie en strata
- Sociale, materiële en relatieve deprivatie

- Politieke, economische en maatschappelijke participatie

Theorieën

- Fasen van radicaliseringsgedrag, beschermende- en vatbaarheidsfactoren
- Youth Bulge; Heinsohn
- Dependenciatheorie; Frank
- Wereldsysteemtheorie; Wallerstein

Subdomein 6.3: Sociaal-culturele benaderingswijze

- Visies op genderongelijkheid en de wijze waarop gender functioneert als sociale divisie
- Visies op etniciteit als bron van sociale divisie en ongelijkheid.
- De sociaalpsychologische functies van religie bij het ontwikkelen van een sociale identiteit.
- Processen en dimensies van radicalisering.

Begrippen en concepten

- Imagined community

Theorieën

- Culturele dimensies van Hofstede
- Paradigma's
- Oriëntalisme; Saïd
- Einde van de geschiedenis; Fukuyama
- Botsing der beschavingen; Huntington
- Occidentalisme; Buruma & Margalit

Subdomein 6.4: Veranderings- en vergelijkingsbenaderingswijze

- Ontwikkelingen op het gebied van genderspecifieke socialisatie, en sociale positionering van vrouwen.
- Ontwikkelingen op het gebied van positieverwerving en positionering van verschillende sociale categorieën.
- De verschillende dimensies van het seculariseringsproces en de mate waarin Nederland geseclariseerd is. Eventuele effecten van (de afname) van religiositeit op sociale cohesie en samenleving.

Begrippen en concepten

- Secularisering

Theorieën

- Seculariseringstheorie

Domein 7: Vorming

Subdomein 7.1: Sociologie

- Cultuuroverdracht, cultuurverwerving door socialisatie. Verbanden tussen persoonlijke identiteit en collectieve identiteit en culturen classificeren op basis van verschillende dimensies.
- Introductie van paradigma's als basis voor de benadering in alle vraagstukken van maatschappijwetenschappen.

Begrippen en concepten

- Primaire, secundaire en tertiaire socialisatie
- Significant en generalized other

Theorieën

- Functionalisme paradigma
- Conflictparadigma
- Sociaal-constructivisme paradigma
- Rationele actor paradigma
- Symbolisch interactionisme; Mead
- Structuurfunctionalisme; Parsons

Subdomein 7.2: Politicologie

- Identificeren van politieke socialisatie en standpunten classificeren op basis van ideologieën en politieke dimensies. De uitgangspunten, de ontwikkeling en de beperkingen van de classificaties onderbouwen.

Begrippen en concepten

Geen zelfstandige domeineigen inhoud.

Theorieën

Geen zelfstandige domeineigen inhoud.

Domein 8: Verhouding

Subdomein 8.1: Sociologie

- Vanuit wetenschappelijke paradigma's verklaringen geven voor sociale ongelijkheid tussen staten en binnen een staat. Beschrijven wat de gevolgen zijn van sociale ongelijkheid en betogen welke factoren sociale ongelijkheid determineren.

Begrippen en concepten

- Sociale ongelijkheid

- Economisch, cultureel en sociaal kapitaal; Bourdieu
- Meritocratie

Theorieën

- Theorie van de prestatimaatschappij; Heek van
- Theorie van de klassenmaatschappij; Goldthorpe

Subdomein 8.2: Politicologie

- Hypothetiseren van macht en gezag tussen en binnen staten aan hand van wetenschappelijke paradigma's.
- Ongelijkheid tussen staten en binnen staten in termen van (politieke) macht, kennis, inkomen, vermogen, fysieke dwangmiddelen.
- Bekritisieren van wetenschappelijke methoden die worden gehanteerd bij het identificeren van macht en machtsbronnen.
- Ontwikkelingen van macht en machtsbronnen beschrijven in relatie tot de begrippen conflict en samenwerking.

Begrippen en concepten

- Globalisering
- Macht
- Strong, weak, quasi, failed, rogue states
- Politieke instituties
- Internationaal recht

Theorieën

- Theorieën die de internationale wereldorde verklaren en duiden
- Realistische theorieën: Morgenthau, Waltz, Mearsheimer
- Marxistische theorieën: Marx, Cox
- Liberale theorieën: Nye, Keohane
- Post-positivistische theorieën: Wendt
- Statensysteem, anarchie

Domein 9: Binding

Subdomein 9.1: Sociologie

- Het definiëren van sociale cohesie aan de hand van de verschillende paradigma's.
- De effecten van maatschappelijke ontwikkelingen op (affectieve) bindingen in een samenleving analyseren en beoordelen.

Begrippen en concepten

- Sociale cohesie
- Groepsvorming

- Cultuur
- Sociale instituties

Theorieën

- Anomie: Durkheim
- Social-capital theory: Putnam

Subdomein 9.2: Politicologie

- Bindingen analyseren in termen van representatie en representativiteit en hun rol in de democratische rechtsstaat.
- Voor diverse politieke instituties aangeven welke positie zij innemen in het politieke krachtenveld en dit verklaren aan de hand van politiek wetenschappelijke paradigma's.
- De effecten van maatschappelijke ontwikkelingen op (politieke) bindingen in een samenleving analyseren en beoordelen.
- Het duiden en classificeren van standpunten van politieke partijen en overheidsbeleid ten aanzien van het bindingsvraagstuk.

Begrippen en concepten

- Politieke instituties
- Representatie en representativiteit
- Staat en natievorming
- Collectieve actie
- Democratisering

Theorieën

Geen zelfstandige domeineigen inhoud.

Domein 10: Verandering

Subdomein 10.1: Sociologie

- De moderne samenleving typeren aan de hand van processen van institutionalisering, rationalisering en individualisering.

Begrippen en concepten

- Rationalisering
- Institutionalisering
- Individualisering

Theorieën

- Rationaliseringstheorie; Weber
- Civilisatiethorie; Elias
- Disciplineringsstheorie; Foucault

- Communicatief handelen; Habermas

Subdomein 10.2: Politicologie

- De moderne samenleving typeren aan de hand van processen van staatsvorming, globalisering en democratisering.
- Maatschappelijke vraagstukken verklaren, analyseren en bekritisieren aan de hand van moderniseringsprocessen.
- Het duiden en classificeren van standpunten van politieke partijen en overheidsbeleid ten aanzien van veranderingsprocessen.

Begrippen en concepten

- Globalisering
- Democratisering
- Staatsvorming

Theorieën

Geen zelfstandige domeineigen inhoud.

Domein 11: Vakdidactiek

Subdomein 11.1: Kennis van maatschappijleer en maatschappijwetenschappenonderwijs

Vakdidactiek van maatschappijleeronderwijs beantwoordt de 'hoe' vraag. De wijze waarop de leerdoelen het beste gerealiseerd kunnen worden.

- Het ontwikkelen van geschikt onderwijsmateriaal, zoals opdrachten, werkvormen, vraagstukken en toetsen.
- Het aanleren van effectieve strategieën voor het interpreteren van bronmateriaal (teksten, beelden, grafieken, etc.).
- Het begeleiden bij het ontwikkelen van een inhoudelijk beredeneerd standpunt in maatschappelijke vragen op grond van een afwegingskader.
- Het aanleren hogere denkvaardigheden door het aanbieden van complexe maatschappelijke vraagstukken.
- Een eigen visie ontwikkelen op de inhoud van de verschillende domeinen van het examenprogramma van maatschappijleer en maatschappijwetenschappen.
- Vergelijken van doelen van maatschappijleer en maatschappijwetenschappen met aanverwante vakken in Nederland teneinde de vakken goed op elkaar te kunnen laten aansluiten.
- Internationaal vergelijken van vakken in het domein van 'social studies, civics'.
- De doelstellingen en inhoud van de verschillende examendomeinen van maatschappijleer en maatschappijwetenschappen kunnen beoordelen op hun relevantie en samenhang.

- Methodes en examens maatschappijleer en maatschappijwetenschappen voor havo en vwo kunnen beoordelen en vergelijken.
- Gebruiken en vergelijken van de belangrijkste wetenschappelijke vakdidactische literatuur.

Subdomein 11.2: Benaderingswijzen

- Leerlingen leren maatschappelijke vraagstukken en ontwikkelingen te analyseren.
- Leerlingen leren verbanden te leggen tussen het desbetreffende maatschappelijk vraagstuk en de domeinen van maatschappijleer.
- Leerlingen leren te beargumenteren welke waarden in het geding zijn bij het desbetreffende maatschappelijk vraagstuk.
- Leerlingen te leren uit te leggen wat de relatie is tussen het desbetreffende maatschappelijk vraagstuk en sociale ongelijkheid, politieke keuzes en opvattingen.

Subdomein 11.3: Concept - contextbenadering

- Aanleren alle denkvaardigheden toe te passen op alle contexten met behulp van de hoofd- en kernconcepten, en de contextspecifieke concepten.
- De leerlingen leren de sociaalwetenschappelijke paradigma's te onderscheiden, herkennen en toepassen.
- De leerlingen leren vanuit de sociaalwetenschappelijke paradigma's redeneringen kunnen opzetten.
- De vier hoofdconcepten en bijbehorende sociologische en politicologische kernconcepten:
 1. Vorming:
 - a. Sociologische kernconcepten: socialisatie en acculturatie, identiteit, cultuur
 - b. Politicologische kernconcepten: politieke socialisatie, ideologie
 2. Verhouding:
 - a. Sociologische kernconcepten: sociale gelijkheid en sociale ongelijkheid
 - b. Politicologische kernconcepten: macht en gezag, conflict en samenwerking
 3. Binding:
 - a. Sociologische kernconcepten: sociologische cohesie, sociologische institutie, groepsvorming, cultuur
 - b. Politicologische kernconcepten: politieke institutie, representativiteit en representativiteit
 4. Verandering:
 - a. Sociologische kernconcepten: rationalisering, individualisering, institutionalisering
 - b. Politicologische kernconcepten: democratisering, staatsvorming, globalisering

Subdomein 11.4: Informatievaardigheden

- Informatievaardigheden omvatten het scherp kunnen formuleren en analyseren van informatie uit bronnen, het op basis hiervan kritisch en systematisch zoeken, selecteren, verwerken, gebruiken en verwijzen van relevante informatie en deze op bruikbaarheid en betrouwbaarheid beoordelen en evalueren. In de context van 21e-eeuwse vaardigheden gaat het hierbij vaak om digitale bronnen.
- Het aan laten sluiten van het schoolvak bij de doorlopende leerlijn informatievaardigheden in de school en de wijze waarop andere vakken daar aandacht aan besteden.

Subdomein 11.5: Onderzoeksvaardigheden

- Het aanleren bestaand onderzoek te analyseren, op grond van de onderzoeksmethode en de gepresenteerde resultaten de informatie beoordelen op betrouwbaarheid.
- Het aanleren een basaal, voorgestructureerd onderzoek over een concreet maatschappelijk verschijnsel.
- Het leren onderzoek te faseren in voorbereiding, opzet, uitvoering en presentatie van resultaten.
- Het aan laten sluiten van het schoolvak bij de doorlopende leerlijn onderzoeksvaardigheden in de school en de wijze waarop andere vakken daar aandacht aan besteden.

Subdomein 11.6: Argumentatievaardigheden

- Het aanleren om de opbouw van een argumentatie te analyseren via maatschappijleerbenadering.
- Het aanleren van het reconstrueren van een argumentatie.
- Het aanleren van het opbouwen van een eigen argumentatie (state, explain, illustrate).
- Het aanleren van het formuleren van een onderbouwd oordeel.
- Het aanleren waarden te identificeren in eigen argumentatie en die van de ander. (waardencommunicatie).
- De leerlingen leren denken in termen van oorzaak en gevolg (causaal redeneren).

Subdomein 11.7: Ontwerpen van maatschappijleer en maatschappijwetenschappenonderwijs

- Het selecteren van contexten, maatschappelijk vraagstukken op grond van de maatschappelijke agenda, en het hanteren van criteria voor keuze van het onderwerp.
- Het zorgen voor een veilig en stimulerend leerklimaat, waarin maatschappelijke kwesties besproken kunnen worden.

- Het zorgen voor een veilig en stimulerend leerklimaat, waarin maatschappelijke kwesties besproken kunnen worden.
- Het zorgen voor een duidelijke en gestructureerde instructie, zodat de leerstof van de vakken maatschappijleer en maatschappijwetenschappen begrijpelijk, logisch gepresenteerd worden en duidelijk wordt voor leerlingen op welke wijze deze leerstof beheerst en gehanteerd dient te worden.
- Een intensieve en activerende les, waarin leerlingen gestimuleerd worden na te denken over maatschappelijke vraagstukken, concepten en contexten.
- Het afstemmen op verschillen tussen leerlingen, rekening houden met sociale verschillen in de klas.
- Leerstrategieën aanleren, waarin leerlingen leren het begrippenapparaat van de sociale wetenschappen te gebruiken om maatschappelijke vraagstukken te begrijpen en te verklaren.
- De betrokkenheid van leerlingen bij maatschappelijke vraagstukken te vergroten, door aansprekende onderwijsvormen die de nieuwsgierigheid van de doelgroep bevordert.
- Het ontwerpen van een (vak)leerplan waarin een uitgebalanceerd programma voor de leerlingen wordt ontwikkeld dat hen in staat stelt de doelen van het schoolvak te realiseren.
- Bij het ontwerpen van onderwijs gebruik te maken van een geschikt didactisch model gebaseerd op leertheorie.

5 Redactie en validering

Redactieteam

Jefta Bego	Lerarenopleider Fontys, coördinator van de masterlerarenopleiding, voorzitter van de werkveldcommissie, projectleider LOVM-maatschappijleer, vicevoorzitter en bestuurslid van de NVLM en lid van het Landelijk Overleg Opleiders Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen (LOOMM)
Danny Dingemans	Lerarenopleider Fontys, lid van de schrijfgroep van de kennisbasis voor de bachelor lerarenopleidingen Maatschappijleer, zeer recente werkervaring in het voortgezet onderwijs, begeleider van (master)stages voor maatschappijleerstudenten en begeleider van masterstudenten bij het doen van praktijkonderzoek
Rob van den Boorn	Lerarenopleider Fontys, oud-coördinator van de masteropleiding, lid van de werkveldcommissie, lid van het Landelijk Overleg Opleiders Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen (LOOMM), ontwerper van de leerlijn vakdidactiek, secretaris van LOVM-maatschappijleer, betrokken bij de pilots rondom de invoering van het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen, organisator en inhoudelijk begeleider nascholingsprogramma maatschappijwetenschappen voor Zuid-Nederland (in samenwerking met de Tilburg University) en begeleider van masterstudenten bij het doen van praktijkonderzoek
Hay Janssen	Lerarenopleider Fontys, lid van de werkveldcommissie, lid van het Landelijk Overleg Opleiders Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen (LOOMM) en lid van de kerngroep voor het formuleren van het herijkingsvoorstel voor zowel de bachelor als de master kennisbasis maatschappijleer
Twan Brinkman	Lerarenopleider Fontys, lid van de vakredactie van de kennisbasistoets voor de bachelor lerarenopleiding Maatschappijleer en begeleider van masterstudenten bij het doen van praktijkonderzoek

Valideringsgroep

Lieke Meijs	Vakdidacticus van de universitaire lerarenopleiding, Radboud Universiteit Nijmegen
Tom Stroobach	Oud-bestuurder en curriculumontwikkelaar van de Nederlandse vereniging van leraren maatschappijleer, werkzaam voor het College voor Toetsen en Examens voor het vak maatschappijwetenschappen
Dianne Hoefakker-Laanstra	Docent maatschappijwetenschappen en schoolopleider
Johan Struik	Voorzitter valideringsgroep, stuurgroep LOVM, Fontys Lerarenopleiding Tilburg
Gitte Hoogland	Projectleider, <i>10voordeleraar</i>

Colofon

Den Haag, maart 2018

Uitgave

10voordeleraar, Vereniging Hogescholen

www.10voordeleraar.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de auteurs, redactie en uitgever geen aansprakelijkheid voor de gevolgen daarvan.